

всех колоний округа и находились в подчинении смотрителя колоний. Шульцы и сельские бейзицеры на 2 года и были под присмотром обер-шульца. Колонисты каждой колонии составляли общество, в котором созывался мирской сход(собрание), состоящий из представителей - по одному хозяину от каждого двора. (Комитет об иностранных поселенцах Южного края России 1799–1876. — Одесса: Изд-во ТЭС, 1998. — Т 1.: Аннотированная опись дел 1799–1818 гг. — с. 15.) Сельский мирской сбор рассматривал просьбы и жалобы колонистов, раскладывал подати и повинности. Головы получали право штрафовать работой и денежной пеней. Окружной или Сельский приказ принимает решения коллективно, а колонисты обязаны безоговорочно им подчиниться. (Красюк А. И., Казымова Г. Ф., Серов И. П., Плесская Э. Г. Из прошлого немецких колоний на Юге Украины Ч. 1. — Одесса., 1994 г. — С. 19.)

Подводя итоги следует отметить, что процесс становления системы органов управления и местного самоуправления немецкими переселенцами в Российской империи в начале XIX в. имел динамичный характер. Комплекс мер, направленных на подготовку прием, расселение немецких колонистов был объективно обусловлен потребностью успешного проведения процесса колонизации неосвоенных земель. В процессе осуществления колонизационной политики конца XVIII в. — до начала XIX в. функции, объем полномочий и отраслевая компетенция органов управления масштабных изменений не претерпевали. Главная задача заключалась в обеспечении немецких поселенцев всем необходимым и предоставление им всех условий для успешного освоения новых территорий империи.

ГРИБ А. М.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри історії держави і права

**ПРИМИРЕННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДІЇ
НЕОФІЦІЙНОГО ПРАВА
(НА ПРИКЛАДІ ВОЛОСНИХ СУДІВ)**

Сучасний етап правового розвитку України відмітний пошуком нових, неконфронтаційних інструментів розв'язання конфліктів. Одним з таких засобів є інститут примирення та пов'язані з ним медіація і відновне правосуддя. Небезпідставно сьогодні науковцями робиться висновок про відставання України, порівняно з європейськими країнами, у запровадженні цих правових засобів вичерпання конфліктів у суспільстві. У зв'язку з цим важливе практико-орієнтуюче та правовиховне

значення має пошук та узагальнення історично апробованих українським суспільством моделей примирних процедур.

Дані юридичної антропології та історико-правової науки дають можливість стверджувати, що примирні процедури існують з давніх-давен, а інституції, що їх застосовують, перш за все, виникли та розвивалися незалежно від держави. Такий сегмент правового життя за пропозицією Л. Й. Петражицького та П. О. Сорокіна прийнято іменувати неофіційним правом. Незалежне від держави виникнення та функціонування права не означає, що воно обов'язково має суперечити державному праву. Скоріше, воно займає нормативно-регулятивну нішу, яка не може бути і не повинна бути заповнена державою-правотворцем та правозастосцем. Саме в цій царині є можливим утвердження пріоритету моральних засад права (природного права), цінностей відновного правосуддя та примирення як інструмента подолання конфліктів у суспільстві.

На нашу думку, прикладом вдалого застосування неофіційного, по перевазі звичаєвого, права є практика волосних судів, які створювались як складова селянської реформи 1861 року. Волосні суди розглядали нетяжкі кримінальні злочини (скоріше, кримінальні проступки) та цивільні справи, позови за якими не перевищували 100 рублів. За імперським законодавством волосний суд був зобов'язаний вжити всіх залежні від нього заходи до примирення сторін спору і по можливості завершити справу мировою угодою.

Практика волосних судів, неодноразово досліджувана в дореволюційний період і сучасними дослідниками, в тому числі — на прикладі України, показує цю спрямованість волосного судочинства на примирення сторін конфлікту, що відповідає характеристиці неофіційного права, різко в цьому відношенні відмінного від конфліктно орієнтованого державного права.

Дослідники волосних судів та селянського звичаєвого права неодноразово наголошували на локальному характері та суб'єктивному розумінні правових звичаїв членами цих судів. Тому підстави для укладення мирових угод та придатність судової справи для примирної процедури суттєво варіювались. Так, наприклад, примирення у справах про крадіжки допускалось у деяких волосних судах не завжди, а залежно від особистості винуватого («зважаючи на людину»). У волосних судах окремих повітів Харківської та Полтавської губерній примирення винуватого та потерпілого від крадіжки розглядалось як пом'якшуюча обставина, а не підстава для звільнення крадія від юридичної відповідальності. Тому покарання судом все-таки призначалось. Крім того, за рішеннями суду винуватий залишався «на замітці», тобто під своєрідним наглядом громади. У деяких повітах Катеринославської та Київської губерній примирення взагалі не допускалось у випадках крадіжок на велику суму, бійок та непослуху владі.

У практиці волосних судів широко застосовувався правовий звичай «гріх навпіл», сутність якого полягала у розділі суми позову за збитки між позивачем та відповідачем таким чином, що позивач задовольнявся лише частковим відшкодуванням. Наприклад, це могла бути частина врожаю зі спірної ділянки землі. Найчастіше до нього вдавалися через наявність вини не тільки відповідача, але й позивача, через недоліки та недостатність доказової бази або у випадках необережного заподіяння шкоди. З точки зору строго офіційного права та юридичної формальної логіки цей звичай є нонсенсом, адже одна й та ж особа не може бути одночасно винуватою та невинуватою. Але звичаєве право такий алогізм допускало. На нашу думку, основним спонукальним мотивом тому було усвідомлення сторонами спору неминучості подальшого співжиття у межах однієї громади та необхідності в силу цього взаємних поступок задля деескалації конфлікту та налагодження відносин у майбутньому.

Відмітимо різноманітність процесуальних аспектів примирення у волосних судах. Найпоширенішим варіантом було надання судьями пропозиції сторонам укласти мирову угоду без активної участі суду. Але в багатьох випадках волосний суд займав активну позицію, надаючи сторонам послуги у налагодженні діалогу, а то й пропонуючи сторонам різні варіанти примирення, які сторонами обговорювалися, корегувалися і врешті-решт приймалися. Таким чином, певною мірою волосний суд наближався до ролі сучасного фасилітатора або медіатора, завданням якого є створення умов для порозуміння сторін юридичного конфлікту задля його вичерпання.

Як правило, укладені у волосних судах мирові угоди записувалися у формі мирових казок або мирових підписів (нерідко вони заносилися до книг судових рішень волосних судів або до особливих книг мирових угод). Але у деяких випадках формальна сторона справи письмово не оформлялась: сторони на віру приймали взаємні або односторонні зобов'язання. У Катеринославській губернії відмічено й виставляння так званого могарича судьям за полюбовне вирішення справи, що теж грало роль своєрідної фіксації мирової угоди.

Діяльність волосних судів, що діяли на підставі державних законів та з урахуванням народних правових звичаїв, по примиренню сторін юридичних конфліктів слід оцінити як позитивний внесок у формування культури миру та толерантності у селянському середовищі, у сприяння розвитку правосвідомості найбільш далекої від офіційного права верстви населення. Практика волосних судів по її узагальненню може стати добрим прикладом для формування інституту примирення у сучасній правовій системі України.